

YAPAY ZEKÂ KARŞISINDA HALK BİLİMİNİN İŞLEVİ VE ÖNEMİ*

Ergin ALTUNSABAK**

Öz

Sosyal bilimlerin yaklaşık 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başlarında konuları arasında en çok yer alan kavramlardan olan sanayileşme, küreselleşme ve dijitalleşme; günümüz itibarıyla yerlerini bu üç kavramın üçünü de etkin bir şekilde ilgilendiren yapay zekâ kavramına bırakmaktadır. İlk olarak bilişim ve endüstri alanında etkisi hızla görülen yapay zekânın zamanla sağlık, tarım, psikoloji ve ekonomi gibi alanlarda da öngörülenden daha hızlı bir şekilde kullanımı meydana gelmiştir. Elbette her teknolojik atılım özellikle bilişim ve endüstri alanlarında meydana gelen değişimle birlikte sosyal ve kültürel dönüşümlere de kapı aralamıştır. Ancak yapay zekâ alanındaki gelişmelerle bahsedilen değişim ve dönüşümün sosyal ve kültürel etkisinin insanlık tarihinin diğer atılımlarına kıyasla daha tesirli olması, yapay zekânın bugün geldiği noktadan hareketle öngörülmektedir. Özellikle genel yapay zekâyâ ulaşılmasıyla birlikte artık bireyin birçok alandaki etkisinin azalacağı ve bunun birey, toplum, medeniyet olgularına tesirinin endüstrileşmeden daha farklı olacağı beklenmektedir. Sanayileşmenin ötesinde Endüstri 4.0'ı deneyimleyen ve artık yapay zekâ unsurlarıyla tanışan insanlığın bu tarihî serüveninde maddi kazanımlarının yanı sıra gayri maddi çıktıları da hesaba katmak, diğer sosyal bilimciler gibi halk bilimcilerin de görevidir. Nitekim her köklü değişim ve dönüşüm özellikle sosyal bilim alanlarından edebiyat disiplini, mahsulleriyle bir reaksiyon göstermiş ve bu mahsuller maddi ürün veya getiri ile kültür arasındaki uyumsuzluk veya uzlaşmayı çözümlenmiştir. Ayrıca bu disiplin, değişim sürecindeki kaosu tertipleme ve anlamlandırma misyonunu da yüklenmiştir. Halk biliminin içine aldığı halk edebiyatı okumalarından; insanlığın tarihi akışında teknik getirilerle birlikte iletişim mekanizmalarının ve yollarının değiştiği ancak tabiat-medeniyet, birey-toplum arasındaki çatışmasının ve arayışının hiç değişmediği anlaşılmaktadır. Bu noktada toplumsal çatışmayı dinleyen, anlatan, anlamaya çalışan, aktaran, aktardıkça çeşitlendiren alanlardan birisi olan ve sanayileşme öncesi ve sonrasında kendine yer bulan halk biliminin yapay zekâ çağında da kendisine ne şekilde yer bulacağını ve halk bilimciliğin bu süreçteki fonksiyonunu sorgulamak gerekmektedir. Dolayısıyla yapay zekânın halk bilimi ürünlerini üretmesine yönelik çalışmalardan farklı olarak bu çalışma, halk biliminin yapay zekâ dünyasında ne yapacağı üzerine bir sorgulama yürütmektedir. Bu makalede bir yapay zekâ platformu olan ChatGPT'ye de bu bağlamda sorulan sorulardan ve ilgili çalışmalardan hareketle halk biliminin ve halk bilimcinin yapay zekâ çağındaki yeri, misyonu ve önemi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Dünya, Kültür, Yapay Zekâ, Halk Bilimi, Halk Bilimci.

* Bu çalışma, 11-12 Nisan 2025 tarihinde Avrasya Akademisyenler Birliği Derneği tarafından düzenlenen “Uluslararası 21. Yüzyılda Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Sempozyumu”nda sözlü olarak sunulan “Yapay Zekâ Çağında Halk Biliminin Yeri ve İşlevi” adlı özet bildiriden hareketle üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Aksaray/Türkiye, erginaltunsabak.ea0@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7906-1257

THE FUNCTION AND IMPORTANCE OF FOLKLORE IN THE VERSUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract

Industrialization, globalization, and digitalization, which have prominently featured among social science concepts in the late 20th and early 21st centuries, are currently giving way to the concept of artificial intelligence (AI), which effectively encompasses all three. Initially rapidly impactful in the fields of informatics and industry, artificial intelligence has soon extended its influence beyond predictions into sectors such as healthcare, agriculture, psychology, and economics. As with every technological breakthrough, the changes initially witnessed in informatics and industry have subsequently opened doors to social and cultural transformations. However, given the current trajectory of AI advancements, it is anticipated that the social and cultural impact of these transformations will be more profound compared to previous technological breakthroughs in human history. With the achievement of artificial general intelligence (AGI), it is expected that human influence and necessity in many areas will diminish, producing effects distinct from the industrialization impacts previously discussed extensively within social sciences regarding the concepts of individuals, societies, and, civilizations. Thus, as humanity experienced industrialization beyond Industry 4.0, and now engaging with AI elements, it is imperative for folklorists, alongside other social scientists, to consider immaterial outputs alongside material gains in this historical journey. Indeed, literature, as a social science discipline, has traditionally responded to profound societal shifts and transformations by producing works that negotiate and interpret conflicts or reconciliations between material gain and cultural values. Furthermore, this discipline has assumed the role of organizing and making sense of chaos during periods of transformation. From studies within folklore and folk literature, it is understood that despite technological advances altering mechanisms and modes of communication throughout human history, the fundamental conflicts and searches between nature-civilization and individual-society remain unchanged. At this point, it is necessary to question how folklore, which is one of the fields that listens to, narrates, tries to understand, conveys, and diversifies social conflicts, and which has found its place before and after industrialisation, will find its place in the age of artificial intelligence. Unlike studies aimed at producing folk science products using artificial intelligence, this study questions what folk science will do in the world of artificial intelligence. In this article, the role, mission, and importance of folklore and folklorists in the age of artificial intelligence are discussed based on questions posed to ChatGPT, an artificial intelligence platform, within this context, as well as related studies.

Keywords: New World, Culture, Artificial Intelligence, Folklore, Folklorist.

Giriş

Alan Turing'in 1950 yılında insan ve bilgisayar zekâsı üzerine yazdığı "Computing Machinery and Intelligence" (Bilgisayar Makineleri ve Zekâ) adlı makalesi yapay zekâ ile ilgili olarak ilk çalışma olarak gösterilmektedir. (Bilge Savcı, 2023: 4). Bahsi geçen makalesinde Makineler düşünebilir mi?" (Turing, 1950: 433) sorusunu soran ve yapay zekânın yaratıcısı olarak görülen Turing için Michael Wooldridge şu ifadelerle yer verir: "Turing neresinden baksanız bilgisayarın mucididir ve bunun hemen ardından yapay zekâ alanını icat eden de yine çok büyük ölçüde o olmuştur." (2022: 25) Ancak şu anda anlaşıldığı şekliyle yapay zekâyı ilk olarak 1956 yılında yapay zekânın temellerini oluşturmak amacıyla Dartmouth Yaz Araştırma Projesi için J. McCarthy tarafından Rockefeller Vakfı'na yapılan teklifte atıfta bulunulmuştur. (Rabunal Dopico vd., 2009: xxxi) Buradan hareketle yapay zekânın ilk dile getirildiği zamanın üzerinden yüzyıl geçmeden bu teknolojiye beklenenin çok ötesinde bir ilerleyişin kat edildiğini söylemek mümkündür. Wooldridge'in otomatikleştirilmiş çeviri araçlarından örnek vererek belirttiği gibi yirmi sene önce bilimkurgu filmlerinde göreceğimiz türden bir teknolojinin son on yılda, gündelik gerçekliğin alelade uygulamalarından biri hâline gelmesi ve birçok hastalıkta erken uyarıda bulunan bir teknolojiye varılması (2022: 15) yapay zekâdaki hızlı ilerleyişi açıkça göstermektedir. Bu hızlı ilerleyiş yapay zekânın birçok alandaki etkisinin de beklenenden çabuk olacağını göstermektedir. Nitekim Wooldridge'in bahsettiği gibi "...daha yirmi sene öncesine kadar akademideki itibarına şüpheyle yaklaşılan ve çok dar bir kesime hitap ettiği düşünülen YZ, bugün bilimin en canlı, en takdir gören alanlarından biri mertebesine yükselmiş durumdadır." (2022: 16-17)

Yapay zekânın geliştirmekte olan bir teknoloji olduğu göz önünde bulundurulduğunda tesirinin daha fazla alana genişleyebileceği gibi tesir ettiği alanlarda da etkisini derinleştireceği çok açıktır. Esra Bilge Savcı'nın da aktardığı üzere;

"Günümüzde "üçüncü dalga" olarak ifade edilen yapay zekânın temel gelişim aşamaları, bugün yalnızca belirli görevleri yerine getirmek için çalışabilen sistemleri veya uygulamaları içeren "Dar Kapsamlı Yapay Zekâ" olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, yapay zekâ çalışmaları, insan zekâsının yapabildiği şeyleri hem öğrenerek hem de kendini geliştirerek yapabilen "Genel Yapay Zekâ" aşaması ve insan yeteneklerinin ötesinde gelişebilen, öğrenebilen ve bağımsız kararlar alıp uygulayabilen sistemlerin ortaya çıkacağı "Süper Yapay Zekâ" aşamaları şeklinde gelişecektir." (2023: 5)

Bu aşamalar dikkate alındığında yapay zekâ maddi ve teknik kazanımlar sağladığı gibi bu kazanımlardan doğan gayri maddi çıktılarıyla sosyal bilimlerin dâhilinde olduğu birçok alanı etki altında bırakacağı açıkça anlaşılmaktadır. Bu alanlardan birisi ve teknolojik değişimlerden ilk etkilenen alanlardan olan halk bilimini de yapay zekâ dünyasında değişimin beklediği açıktır. Hatta son yıllarda Türk halk bilimi literatüründe yapay zekâ ve halk bilimi bağlamında çalışmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Örneğin Esra Bilge Savcı, "Evaluation of Texts Produced by Artificial Intelligence in Terms of Folklore" adlı çalışmada yapay zekânın günümüzde anlatı metinlerinin oluşturulması sürecinde de devreye sokulduğunu ve bunun da yapay zekânın oluşturduğu anlatıların hangi kapsamda nasıl algılanması ya da değerlendirilmesi gerektiği sorunu gündeme getirdiğini belirtmektedir. "Çalışmada, bu sorun bağlamında, teknolojik gelişmelerle birlikte insan zekâsından etkilenerek algoritmalar üzerinden tasarlanmış olan yapay zekânın, topluluğun ortak yaratımı metinleri sistemine yüklendiğinde sunduğu metinlerin folklorun mahiyeti noktasında yer alan ilkeler kapsamında metinlerin durumu çalışma içerisinde tartışılmıştır". (2023: 2) Hüseyin Aksoy'un yazdığı "Folklor ve Gelenek Kavramlarına 'ChatGPT'nin Yazdığı Masallar Üzerinden Bakmak" (2023) ve Hasan Kızıldağ tarafından yazılan "Yapay Zekâ Bir Masal Yaratıcısı/Anlatıcısı Olabilir Mi?: Chatgpt Masalları" (2023) başlıklı makalelerde ise yapay zekâ asistanı olan ChatGpt'ye ürettirilen masallar geleneksel Türk masalları ile karşılaştırılmıştır. Öte yandan Nebi Özdemir ise "Gelenek Bilgesi Atadan Yapay Zekâyı" (2024) başlıklı çalışmada geleneksel danışma ve öğüt sisteminden elektronik kültür bağlamındaki yapay zekâyı evrilen gelişmeleri ele alarak Türk sosyo-kültürel yaşamındaki değişim ve dönüşümleri, danışmanlık ve öğüt sistemi üzerinden çözümlemektedir. Bu hususta sayılı denebilecek kadar az olan çalışmalardan bir diğeri olan "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Yapay Zekâ, Veri Bilimi ve Makine Öğrenmesinden Yararlanma" adlı çalışmada ise Nejla Orta, yapay zekânın halk bilime katkısı şu şekilde açıklar;

“Yapay zekâ, halk biliminde ve kültürel mirasın korunmasında da bir dizi önemli rol oynayabilir: belgeleme ve dijital arşivleme, dil işleme ve çeviri, restorasyon ve koruma, güvenlik, erişilebilirlik, eğitim ve bilgilendirme, strateji geliştirme, farkındalık, kültürel anlam analizi, sanat ve yaratıcılık destekleri, kültürel mirasın interaktif incelenmesi, kültürel mirasın sosyal medyalarda paylaşımı, ağ analizi gibi birçok amaç ve yöntemle kullanılabilir.” (2024: 755).

Türk halk bilim literatüründe şimdiye kadar yapılan birkaç çalışmanın varlığı ve bunların bir kısmının sadece yapay zekâyâ masal yazdırma denemesi ve geleneksel masallarla karşılaştırılması olduğu göz önünde bulundurulduğunda yapay zekâ teknolojisi ve halk bilimi arasındaki ilgiye en azından Türk halk bilim disiplinince yeterince reaksiyon gösterilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim tahminlerden çok hızlı gelişme gösteren yapay zekâ asistanlarının şu an halk bilimi ürünlerinden neleri üretip üretmediğinin sorgulanması günümüz için yapay zekânın halk bilimi için neler yapacağı cevabını verebilir. Bunun daha etkili bir cevabını ilerleyen kısımlarda görüleceği üzere yapay zekâ dünyasında gerekli olan miti de yapay zekânın üretebileceğini belirterek ChatGpt açıkça vermektedir. Dolayısıyla özellikle genel yapay zekâ ve süper yapay zekâ dünyasını göz önüne aldığımızda halk bilimi ve yapay zekâ ilişkisinde tartışılacak konular yapay zekânın halk bilimi mahsulleri üretip üretmeyeceğinin çok daha ötesine geçecektir. Esasında bunlarla birlikte genel yapay zekâyâ erişildiğinde halk bilim disiplininin yapay zekânın ürettiği folklor karşısında fonksiyonunun ne olacağı sorusu üzerine bir değerlendirmeyi yapmak gerekmektedir. Nitekim bu çalışmanın da önemle üzerinde durduğu husus, yapay zekânın halk bilimi için ne yapacağından çok, halk biliminin yapay zekâ çağında özellikle yapay zekâ aracılığıyla üretilen mahsullere karşı yeri olmaktadır. Yakın gelecekte bu tartışmaları yapma gerekliliğini dahi gerektirmeyecek kadar yapay zekânın ilerlediği dünyada halk biliminin ve dolayısıyla halk bilimcinin fonksiyonunu tartışmaya açmak gerekmektedir. Bu nedenle yapay zekâ, halk bilimi için ne yapacak sorusundan daha çok; halk bilimi yapay zekânın evrensel dünyasında ne yapacak sorusunu sorma ihtiyacı doğmaktadır.

Yapay Zekâ ve Sosyokültürel Değişim

Tarım ve sanayileşme gibi hareketlerin neticesinde üretimde insan faktörüne olan eğilim azalsa da bunların fiziksel üretime dayalı bir yaşam tarzına dayalı olması insanların kolektif hareketini zorunlu kılmaktadır. Bu kolektif hareketler, kolektif düşünce sistemlerine ve ürünlerine yine de fırsat sağlamaktadır. Ancak yapay zekânın sağladığı dijitalleşme ile fiziksel üretime olan ihtiyacın azalması kolektif yaşam becerilerinin ve düşüncelerinin önemini ortadan kaldırmayacaktır. Ercan Öztemel’in “Yapay Zekâ ve İnsanlığın Geleceği” adlı çalışmasının “Yapay Zekâ ve İnsanlığın Geleceği” alt başlığında yer verdiği ifadeler bu bahsi özetler niteliktedir;

“Teknolojik gelişmelere paralel olarak toplumsal dönüşümün yaşanması, doğal olarak yapay zekânın sosyal yaşam üzerinde de önemli etkilerinin görülmesine yol açmaktadır. Özellikle bulut bilişim, nesnelerin interneti, zeki sensörler, büyük veri sistemleri, 3 boyutlu baskı ve blok zinciri uygulamaları akıllı şehir uygulamalarında olduğu gibi bazı yeni teknolojilerle birlikte kullanıldığında daha etkili olmaktadır. Ulaşımdan sağlığa, tarımdan imalata, kamu yönetiminden ticarete, enerjiden eğitime yaşamın her alanında daha etkili ve daha işlevsel olan yeni sistemler üretilmektedir. Bu teknolojileri yaşamın bu alanlarında kullanarak insan vücuduna implante edilen Artificial Intelligence (AI) yani yapay zekâ ürünleri, toplantılarda karar kurulu üyelerinin rolünü yerine getirebilecek AI robotları, giyilebilir internet, insan için hayatı kolaylaştıran akıllı şehir uygulamaları, gerçek zamanlı karar vermek için artırılmış gerçeklik kullanan görme sistemleri, 3D baskılı imalat sistemleri, yapay organlar ve sürücüsüz araçlar vb. kendisini gösterecektir. Bu konuda kapsamlı bir değerlendirme Dünya ekonomik Forum tarafından hazırlanan bir raporda bulunabilir [WEF,2015]. Bu gelişmeler incelendiğinde yapay zekânın, bilim dünyasının dikkatlerini hayal gücü, öğrenme, bağımsız düşünme, yaratıcılık ve icadın yanı sıra tamamen etkili inovasyon rekabetine odaklayarak bilgiye dayalı topluma doğru gelişmelere yön verdiği görülmektedir.” (2020: 105).

Dolayısıyla önceki geçiş dönemlerinden farklı olarak yapay zekâ daha farklı toplumsal ve kültürel tepkimelere yol açacak, birey-kültür gibi olguların daha derinden sorgulanması gerekecektir. Nitekim bir yapay zekâ asistanı olan ChatGPT (GPT-4)’ye “Yapay zekâ yaygınlaştığında insanlar ne iş yapacak?” sorusu sorulduğunda vermiş olduğu cevapların ilk ikisi şu şekildedir:

1- Yaratıcılık ve Sanat

- Yapay zekâ, veriyle ilgili görevlerde üstün olsa da yaratıcılık, duygusal derinlik ve sanatsal ifade gibi alanlarda insanların rolü devam edecek.
- Tasarımcılar, yazarlar, sanatçılar ve içerik üreticiler için fırsatlar artabilir.

2- Sosyal ve Duygusal Zekâ Gerektiren Meslekler

- Psikologlar, terapistler, öğretmenler ve sosyal hizmet uzmanları gibi insan ilişkilerine dayalı meslekler yapay zekâyla kolayca değiştirilemez.
- Empati ve insan etkileşimi gerektiren hizmet sektöründe yeni roller ortaya çıkabilir. (URL-4).

ChatGPT tarafından verilen cevaplar yapay zekâ çağında insanlığın hangi gereksinimlerinin devam edeceğini işaret ettiği gibi bu gereksinimlerle ilgili disiplinlerin de geleceğine yönelik fikir vermektedir. Yapay zekâ ile insanların fiziki ve bilişsel sorumluluğunun birçoğunu bırakacağı bu çağda insanlar belirli temel ihtiyaçlara bağlı sorunlarından da kurtulmuş olabileceklerdir. Ancak çoğu zaman maddi ihtiyaçlar karşılanırsa da insanın süregelen değişim ve dönüşümlerinden etkilenen toplumsal dinamiklere karşı varoluş sancılarının beslenen ruhsal çatışmalarından, kendini ve çevresini anlamlandırma arayışlarından yine kurtulamayacağı ChatGPT'nin yukarıda verdiği cevaplarda kendisini göstermektedir. Hatta öncesinde çeşitli işlerle yoğun iştiğal eden insanın başına dert olmayan bazı sorular, gündelik işlerden arta kalan zamanın artmasıyla zihninde daha fazla yer kaplamaya başlayacak ve o arayış gün geçtikçe daha da büyüyecektir. Dolayısıyla yapay zekâ, sosyal hayatta yerini almasıyla köklü bir sosyokültürel dönüşümü de beraberinde getirecektir. Elbette bu dönüşümün sosyal, kültürel ve de psikolojik sonuçları meydana gelecektir.

İnsanlık tarihinin en önemli üç gelişim basamaklarından olan tarım, sanayileşme ve dijitalleşme süreçleri her ne kadar sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve kültürel değişimlerin önünü açsa da insanın ürünün ve üretimin öznesi olmasını engellememiştir. Ancak yapay zekâ devrimi ile insan, ürün ve üretim arasındaki mekanizma da değişmektedir. Genel yapay zekâyı ulaşımla birlikte ise artık insanın birçok alandaki etkisi ve gereksiniminin azalacağı buna karşın insanın endüstrileşmeye göre üretim alanındaki alanının daha da daralacağı öngörülmektedir. Bu alandaki uzmanlar tarafından 2050'li yılları bulması ihtimaliyle birlikte 2026-2027 yıllarında genel yapay zekâyı ulaşılabilirliği belirtilmektedir. (URL-1, URL-2, URL-3). Neticesinde artık sosyal politikaların da bu öngörüyle hazırlanacağı veya hazırlanma gerekliliği kimi uzmanlarca ifade edilmektedir. (Murat ve Şengül, 2023: 199). “Evrensel Temel Gelir” gibi asgari yaşam standartlarını gözetken sosyal güvence sistemlerinin ilgili alanlarda tartışılması ve Pelin Erdoğan Keysan'ın “Yapay Zekanın İşgücü, İstihdam ve Gelir Dağılımına Etkileri” başlıklı çalışmasında belirttiği üzere teknoloji ve bilişim alanının öncülerinin bu sistemleri destekliyor olması bu öngörüye doğrular niteliktedir. (2019: 69). İnsanın el emeğinin endüstrileşmeyle azalan üretim sürecindeki etkisi karanlık fabrikalar örneği gibi yapay zekâyı desteklenen üretimlerle nerdeyse sıfırlanma noktasına geleceği tahminlerin ötesine geçmiş ve bazı üretim alanlarında gerçekleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla yapay zekâ ile teknolojik devrimlerin sosyal ve kültürel karşılığının öncekiler gibi olmayacağı da belirginleşmeye başlamıştır. Nitekim bu sosyal ve kültürel karşılık birçok disiplinin bugünden neredeyse yapay zekâyı temeline almasıyla kendisini göstermeye başlamıştır.

Yapay zekâ teknolojik bir atılım olmakla birlikte teknik bir mecrada meydana gelen bir gelişmenin doğrudan sosyal, kültürel ve psikolojik reaksiyonu hızlıca gösterdiği ve daha da göstereceği bir konu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sosyoloji, psikoloji gibi alanlarla yakından ilgili olan halk biliminin de yapay zekâ dünyasındaki değişim, dönüşüm ve tepkimelerin ortasında kalacağı açıktır.

Yapay Zekâ Çağında Halk Bilimi

Yapay zekâ ile yeni ihtiyaç alanlarının meydana geleceği öngörülmektedir. Temel geçimin belirli sosyal politikalarla düzenlenerek sağlanmasının ardından yeni ihtiyaç alanlarının özellikle sosyoloji, kültür ve psikoloji gibi alanlarda genişleyeceği açıktır. Çünkü insanın geçime dayalı meşguliyetinden arta kalan zamanın artması, insana kendine dönmenin ve kurumsallaşmış

anlamlandırma serüveninin kapısını yeniden aralama fırsatını daha çok sağlayacaktır. Neticesinde her geçiş aşamasında olduğu gibi yapay zekâ çağında da insanlığın elde ettiği imkân ve verilerin topyekûn çıktıkları sosyokültürel ve psikolojik karşılığını bulmaktadır. Bu karşılık her zaman olduğu gibi yine elbette felsefe, psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinde sorgulanan, halk bilim gibi disiplinlerde edebi şekillerini bulan mahsullerde kendisini daha fazla gösterecektir.

Modern toplulukların “öteki” üzerinden kendini tanıma meylinin devamında gelen köken arayışlarının neticesinde doğan “ulus” bilincinde, folklor disiplini önemli bir rol oynamıştır. 19. yüzyılda ulusallaşma motivasyonunda ulusun millî kaynaklarını sağlama amacıyla yola çıkan folklor disiplininin (Cocchiara,1980: 201; Öztürkmen, 2006: 16) alanı bugün bu durumda ya çağdaş ideolojilerin etkisinde kırılanlaşan ulusallaşma ile daralacak ya da bu disiplin; yapay zekâ etkisiyle ortaya çıkacak ürün ve içerik ihtiyacına elindeki ürün ve kuramlarıyla kendisine yeniden doğuş misyonu bulacaktır. Diğer sosyal bilim disiplinlerini de ilgilendiren insanın anlam, içerik ve çeşitlilik arayışına modern getirilerle birlikte daha fazla duyulacak ihtiyaç düşünüldüğünde elbette halk bilimi politik fonksiyonunun ötesine sosyolojik ve psikolojik işleviyle yapay zekâ çağında geçmiş olacaktır.

Bilinçli Makinelere Giden Yol adlı kitap çalışmasının girişinde yapay zekâyâ olan ilgisinin nedenini belirtirken Wooldridge’in kullandığı ifadeler yapay zekânın sosyal, kültürel ve psikolojik alanlara yönelen etkisine ve bu etkinin sonunda bireyi ve toplumu ilgilendiren bir sorgulamayla bitmesine açık bir örnektir;

“Seviyorum çünkü bence her bakımdan müthiş bir konu. Felsefe, psikoloji, bilişsel bilim, sinirbilim, mantık, istatistik, iktisat ve robotik gibi birbirinden farklı pek çok disiplinle sürekli alışveriş halinde. Seviyorum çünkü insanlığın hali ve *Homo sapiens* olarak durumumuz hakkındaki en temel sorunları ele alıyor: İnsan olmak ne demek? İnsanlar hakikaten biricik midir?” (2022, 13-14).

Dolayısıyla halk bilimi disiplininin burada iki önemli misyon yüklenmesi söz konusu olabilir. Birincisi halk bilimi; halk anlatılarında da sıkça izaha çalışılan insanın anlam arayışını epik yasalar (Orik, 2003) ve monomit (Campbell, 2010) gibi kuram ve yaklaşımlar aracılığıyla yeniden kurumsallaştırıp bu yeni kaosun kozmosunu sağlayabilir; ikincisi anlam arayışı derdinin yol açtığı baş ağrısını azaltmak için uygulamalı halk bilimi çalışmalarına ağırlık verebilir. Böylece halk bilimciler yeni dünya düzeninde eski senaryoları; yeni sahnelerde, yeni karakterle, yeni bir doku ile sunarak yapay zekâ çağında insanlığın artacak ve değişecek olan arayışının ve mahsul ihtiyacının karşılığını verebilir. Ancak burada çalışmanın da özellikle üzerinde durduğu ve halk bilimin yapay zekâ dünyasındaki olası işlevini ön plana çıkaran bir husus var ki, o da yapay zekânın bu ihtiyaca yazının ilerleyen kısmında ChatGpt’nin de verdiği cevaplarda görüldüğü üzere doğrudan kendisinin karşılık verebileceğidir. Bu da beraberinde halk biliminde yeni bir tartışma alanını açmaktadır.

İnsanlığın her kaotik dönemde bir çıkış noktası olarak kullandığı edebi mahsullerden özellikle mitleri, içinde olduğu toplumun değil yapay zekânın da oluşturabileceğini hatırlatmak gerekmektedir. Yapay zekânın bu yönüyle folklorun önemli bir işlevini yükleneyeceği olasıdır. Bu olasılıkta yapay zekâ ile oluşturulan ürünün fakelore olup olmadığı sorusu bir yana; herhangi bir ideolojinin yapay zekâyâ ürettirdiği toplum psikolojisini yönlendirme fonksiyonuna sahip mitlerle algı yönetiminin sağlanması ihtimali de ortaya çıkmaktadır. İnsan ve yapay zekâ etkileşiminin söz konusu olduğu bu son dönemde öğüt kaynağı danışmanla birlikte öğüt, öğüt bağlamı ve aracı ile öğüde temel olan kültürel belleğin de değişmekte ve dönüşmekte olduğunu “Gelenek Bilgesi Atadan Yapay Zekâyâ” adlı çalışmada vurgulayan Nebi Özdemir’in devamında belirttiği şu ifadesi de aynı ihtimale başka bir örnekle dikkat çekmektedir; “Burada yapay zekâ sohbet robotu ile dijital yardımcı kapsamında yerel veya ulusal kültürler yerine küresel veri belleğinden yararlanılmasının toplumsal kimlik ile kültür aktarımı ve eğitimi açısından farklı etkilerinin olabileceği vurgulanmalıdır.” (2023: 18). Nitekim folklorun kötüye kullanılarak istismar edilebileceğinden başka bir konu örneğinde Richard M. Dorson “Folklor ve Fake Lore” başlıklı yazısında bahsetmektedir (2007: 12) Nihayetinde anonim folklor ürünleri yerini yapay zekânın folklor mahsullerine bırakırken halk bilimcilerin de denetleyici bir misyonu yüklenmiş olması gerekebilir. Nitekim ChatGPT’ye sorulan “Genel yapay zekâyâ ulaşıldığında folklorun sosyal ve psikolojik fonksiyonu olur mu?” sorusuna karşılık verilen yanıtlardan birisi şu şekildedir:

Toplumsal Dayanışma: Ortak mitler, masallar veya mizah unsurları, kriz dönemlerinde dayanışma ve ortak bir kimlik oluşturur. GYZ, bu anlatıları analiz ederek toplumun ihtiyaç duyduğu moral destek unsurlarını daha iyi anlayabilir ve bu bağlamda katkıda bulunabilir. (URL-5)

ChatGpt'nin verdiği bu cevap, halk bilimine yapay zekânın bir katkısı olarak görülebilir. Ancak bu cevap beraberinde halk biliminin yapay zekâ çağında yeniden konumlanmasını gerektiren ifadeleri de içermektedir. Bu hususta Esra Bilge Savcı'nın "Evaluation of Texts Produced by Artificial Intelligence in Terms of Folklore" adlı çalışmasında üzerinde durduğu ifadeler halk bilimini bekleyen yeni tartışmalara kapı aralamaktadır;

"Halkbilim ürünleri, insandan insana öğrenme süreciyle tamamlanır. Yapay zekâ öğreniminin sonucu olarak üretilen ürünler insanlar tarafından öğrenilip başkalarına aktarılırsa, bunların halkbilim ürünü olup olmadığının ayırt edilmesi sorunu ortaya çıkabilir. Bu durumda, ürünün içeriği ve bağlamı da tartışma konusu olacaktır. Derinlik, deneyim, doku ve duygu aktarımı üzerindeki kısıtlamalar, yapay zekânın gelecekte ne ölçüde geliştirileceğiyle ilgilidir." (2023: 12)

Buradan hareketle toplumun ihtiyaç duyduğu moral destek unsurlarının anonim bilginin sakladığı toplum iradesinden hareketle değil günün etkin politikasına veya ideolojisine uygun olarak yapay zekâ içeriklerinden de çıkarılabileceği söylenebilir. Nick Bostrom'un da ifade ettiği gibi "Sosyal manipülasyon süper gücü olan bir yapay zekânın bizi kendi isteğine ikna etmesi çok fazla iletişim biti gerektirmeyebilir." (2020: 178). Bahsedilen manipülasyon sürecini Shelly Fan "Yapay Zekâ Yerimizi Alacak mı?" adlı çalışmasında farklı ülkelerde seçmenler üzerinde yapay zekâ araçları ile kurulan etki üzerinden örneklendirir (2020: 10) Dolayısıyla yapay zekâ dünyasında halk bilimini bekleyen iki temel problemin olduğundan söz edilebilir. Bunlardan birincisi yapay zekânın yerel ve kültürel çeşitliliği göz ardı ederek küreselleşmenin getirdiği tek tipleşmeyi halk bilim mahsullerinin aracılığıyla gerçekleştirmesi ve toplumsal manipülasyona halk biliminin aracılık etme ihtimalidir. Dolaylı olarak birinci maddeyle ilgili olan ikincisi problem ise Bilge Savcı'nın da üzerinde durduğu gibi derinlik, deneyim, doku ve duygu aktarımı üzerindeki kısıtlamalarla birlikte ürünün içeriği ve bağlamının da tartışma konusu olabileceği ihtimalidir. Bu nedenle halk biliminde yakın gelecekte bu temel problemlere yönelik yeni yaklaşımların geliştirilmesi gerekebilir.

ChatGPT Folklorun Yapay Zekâ Çağındaki Yeri İçin Ne Diyor?

ChatGPT'ye "ChatGPT folklorun yapay zekâ çağındaki yeri için ne diyor?" sorusu sorulduğunda folklorun gelecekteki işlevinden ve toplumsal faydasından daha çok yapay zekânın folklor disiplinine yapacağı katkılara yönelik cevap vermektedir. Ancak doğrudan "Genel yapay zekâyâ ulaşıldığında folklorun sosyal ve psikolojik fonksiyonu olur mu?" sorusuna ise bu çalışmada da değinilen hususları ayrı ayrı başlıklandırarak şu şekilde cevap vermektedir:

ChatGPT:

Genel yapay zekâ (GYZ) seviyesine ulaşıldığında, folklorun sosyal ve psikolojik işlevleri değişebilir ancak tamamen ortadan kalkmaz. Folklor, insanların toplumsal kimliklerini oluşturmasına, kültürel değerleri aktarmasına ve duygusal deneyimlerini paylaşmasına yardımcı olan önemli bir araçtır. GYZ'nin insan yaşamındaki rolü arttığında bu işlevler farklı şekillerde devam edebilir.

1. Sosyal Fonksiyonlar

- Kimlik ve Aidiyet: Folklor, bir topluluğun ortak geçmişini ve değerlerini yansıttığı için kimlik oluşturma sürecinde önemlidir. GYZ, insanlara kendi kültürel geçmişlerini keşfetme ve koruma konusunda yardımcı olabilir.
- Kültürel Koruma: Yapay zekâ, azınlık dillerinde ve kültürlerinde üretilen folkloru dijitalleştirip analiz ederek kültürel mirasın korunmasını sağlayabilir.
- Yeni Hikâye Anlatımı: İnsanlar ve yapay zekâ iş birliğiyle yeni mitler, efsaneler veya halk hikâyeleri yaratılabilir. Bu, modern folklorun şekillenmesine katkıda bulunur.

2. Psikolojik Fonksiyonlar

- Duygusal İfade ve Bağlantı: Folklor, insanların korku, sevgi, umut gibi duygularını ifade etmesine olanak tanır. GYZ, bireylerin duygusal deneyimlerini daha iyi anlamalarına ve başkalarıyla paylaşmalarına yardımcı olabilir.

- Anlam Arayışı: İnsanlar folkloru genellikle yaşamın anlamını sorgularken veya zorlayıcı deneyimlerle başa çıkarken kullanır. GYZ, bu süreçte bireylere rehberlik edebilir ve anlam arayışlarına destek olabilir.
- Hayal Gücü ve Yaratıcılık: Yapay zekâ, insanların hayal gücünü harekete geçirebilir ve kolektif hikâye anlatım süreçlerinde bir ortak olarak yer alabilir.

Folklorun Dönüşümü

- GYZ'nin etkisiyle folklor daha interaktif ve kişiselleştirilmiş hale gelebilir. İnsanlar, yapay zekânın desteğiyle kendi hikâyelerini yaratabilir ve sanal ortamda paylaşabilirler.
- Ayrıca, yapay zekâ aracılığıyla farklı kültürlerin folklorik unsurları daha geniş kitlelere ulaşabilir, böylece kültürel etkileşim artar.

Sonuç olarak, GYZ döneminde folklorun sosyal ve psikolojik işlevleri yok olmaz; aksine, yeni teknolojilerle birlikte evrim geçirir ve farklı biçimlerde varlığını sürdürür. (URL- 6)

Görüldüğü üzere yapay zekâ daha çok folklor disiplinin ayrı ayrı işlevlerini belirterek her bir işlevine aracılık edeceğine dair bir çıkarım yapmaktadır. Dolayısıyla bu noktada yukarıda da bahsedilen edebi mahsulleri içinde olduğu toplumun ve sanatçılarla birlikte yapay zekânın da oluşturabilmesiyle folklorun önemli bir işlevini de yapay zekâ yükleneyecektir. Elbette bu süreç ürün, birey, kültür, aidiyet gibi kavramlar açısından beraberinde başka tartışmaları doğuracaktır. Halk bilimcileri de dolayısıyla yakın gelecekte “urform” arayışının ve motif tespitinin ötesinde tartışmaların beklediği açıktır. Nihayetinde Dan Ben Amos’un “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru” başlıklı yazısında folklor disiplini için belirttiği düşünceler yapay zekâ çağında da folklor ve folklorcular için bir hatırlatma niteliğindedir:

“Dahası, bir disiplin olarak folklor sadece gelenek üzerine odaklanırsa, bu “onun kendi varoluş mantığıyla ters düşer. Folklor araştırmasının başlangıçta üstlendiği konu, onun konu ettiği meselenin kayboluşuna bağlıydı, bir bilimi onun başlangıcından sahip olduğu aynı yolu takip etmekten alıkoymak mümkün değildir. Folklorcunun fonksiyonu sadece, geleneği unutulmuş kalıntılardan kurtarma girişimi olursa folklorcu kendisini çok zorlayarak kaçmak istediği antika arayıcılığı rolüne geri döner. Bu durumda iş folklor biliminin ilgisine kalır ki biz sahada daha geniş ve daha dinamik araştırma yapmaya izin vermek için konunun tarifini değiştirmeliyiz.” (2003: 50)

Folklorun konu ettiği meselenin yapay zekâ çağında ne olacağı bu noktada önem göstermektedir. Bununla birlikte halk biliminin son yıllarda elde etmiş olduğu uygulamalı halk bilimi tecrübesinin de yapay zekâ çağında halk bilimine fonksiyon kazandıracağı söylenebilir. Çünkü son yıllarda halk bilimi bu yöndeki eğilimlerle “geleneği unutulmuş kalıntılardan kurtarma girişimi”ni aşmış, özellikle dijitalleşen ve kentleşen dünyanın içerik arayışına alternatif bir alan açmaya başlamıştır.

Sonuç

Yapay zekâ, kısa tarihine rağmen insanlık tarihindeki en köklü dönüşüm süreçlerinden birini başlatmaktadır. Tarım ve sanayileşme devrimlerinin aksine, yalnızca üretim ilişkilerini değil; toplumsal yapı, kültürel bellek ve bireyin anlam arayışını da derinden dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, halk bilimi gibi insanın duygu, düşünce ve ortak yaratımını esas alan disiplinler açısından hem fırsatlar hem de yeni tartışmalar doğurmaktadır.

Halk bilimi el sanatlarından anlatı geleneğine değin geniş bir muhtevaya sahip olması nedeniyle yapay zekâ dünyasının getirdiği değişim ve dönüşüm sürecinde özellikle artması beklenen içerik ve pratik çeşitliliğinin sağlanabileceği en makul alanlarından birisi olarak düşünülebilir. Özellikle halk biliminin son yıllarda dikkati çeken alanlarından birisi olan uygulamalı halk bilimi, yapay zekâ çağında halk biliminin fonksiyonuna en ideal örneklerden birisini sunacak niteliktedir. Öte yandan halk biliminin bünyesinde yer alan zengin anlatı muhtevası yapay zekâ çağında insanlığın artacak ve değişecek olan edebi ürün ihtiyacının yeni bir alanını da açabilir. Bu sayede halk bilimi, yapay zekâ çağında ortaya çıkabilecek psikolojik ve sosyokültürel boşlukları doldurarak bireylerin kimlik arayışına ve toplumsal uyum süreçlerine destek olabilecektir. Dolayısıyla yapay zekâ ile halk bilimi arasındaki ilişki, teknolojinin folkloru nasıl dönüştüreceğinden ziyade, folklorun yapay zekâ

çağında hangi toplumsal, psikolojik ve kültürel işlevleri üstlenebileceği sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu soruya verilecek cevap, yalnızca halk biliminin geleceğini değil, aynı zamanda insanlığın kolektif belleğini nasıl yeniden inşa edeceğini de belirleyecektir.

Kısaca, seyirlikten uygulamaya halk biliminin bugünkü işlevlerinin yapay zekâ dünyasında da artarak devam edeceği öngörülmektedir. Ancak ayrıca yapay zekâ ve halk bilimi bağlamında tartışılması gereken önemli bir husus, artması beklenen içerik ve pratik çeşitliliğini yapay zekânın gelişimi göz önüne alındığında kendisinin de sağlayabileceğidir. Bu da beraberinde halk biliminde yeni bir tartışma alanını ve halk biliminin yapay zekâ çağında bir fonksiyonunu daha açmaktadır. Hatta yapay zekânın bu üretimi insanı özne değil nesne olarak gördüğü bir yaklaşımla gerçekleştirmesi bu tartışmayı daha da derinleştirecektir. Nitekim yapay zekânın halk bilimi için ne yapacağından çok halk biliminin yapay zekâ dünyasındaki konumu ve işlevi dikkate alınmalıdır. Yapay zekâ ve halk bilimi ilişkisine yönelik tartışmalar, yakın gelecekte yapay zekânın folklor mahsullerini üretip üretemeyeceği tartışmasını yapmayı dahi gerektirmeyecek kadar yapay zekânın ilerlediği bir süreç göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Esasında yapay zekâ, halk bilimi için ne yapacak sorusundan daha çok; halk bilimi yapay zekânın evrensel dünyasında ne yapacak sorusunu sorma ihtiyacı doğmaktadır.

Sözün özü; yapay zekâ teknolojilerinin masal üretiminden kültürel mirasın korunmasına, kimlik inşasından ideolojik manipülasyona kadar genişleyen potansiyeli; halk biliminin yapay zekâ dünyasındaki fonksiyonlarının ve konumunun yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle anonim folklor ürünlerinin yerini yapay zekâ temelli üretimlerin alması ihtimali; halk bilimine denetleyici, eleştirel ve uygulamalı açılardan yeni sorumluluklar yüklemektedir. Yapay zekâ ürünleri insana özgü aidiyet ve kimlik gibi belirli olguları geleneksel formlarını koruyor olsa da içermeyebilecektir. Bu da halk bilimcilere yeni bir fonksiyon kazandırmakla birlikte yapay zekâ ürünlerine karşı halk bilim yaklaşımlarının da geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- AKSOY, H. (2023). “Folklor ve Gelenek Kavramlarına “ChatGPT”nin Yazdığı Masallar Üzerinden Bakmak”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı 1, 524-536.
- AMOS, D. B. (2003). “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. (Haz. Gülin Öğüt Eker vd.). Ankara: Millî Folklor Yayınları.
- BİLGE SAVCI, E. (2023). “Evaluation of Texts Produced by Artificial Intelligence in Terms of Folklore.” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16(41), 1-14.
<https://doi.org/10.12981/mahder.1249630>
- BOSTROM, N. (2020). *Süper Zekâ: Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler*. Çev.: Ferit Burak Aydar. 2. Baskı, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- CAMPBELL, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- COCCHIARA, G. (1981). *The History of Folklore in Europe*. Philadelphia: A Publication of the Institute for the Study of Human Issues.
- DORSON, R. M. (2007). “Folklor ve Fake Lore”. (Çev. Selcan Gürçayır). *Folklorun Sahtesi: Fakelore*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ERDOĞAN KEYSAN, P. (2019). *Yapay Zekânın İşgücü, İstihdam ve Gelir Dağılımına Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FAN, SHELLY. (2020). *Yapay Zekâ Yerimizi Alacak mı?* İstanbul: Hep Kitap Yat.
- KIZILDAĞ, H. (2023). “Yapay zekâ bir masal yaratıcısı/anlatıcısı olabilir mi?: Chatgpt masalları”. *Turkish Studies - Language*, 18(3), 1759-1775.
<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.71763>
- MURAT, G. ve ŞENGÜL, B. (2023). “Yapay Zekânın İstihdama Yönelik Etkileri: Bir Sosyal Politika Önlemi Olarak Evrensel Temel Gelir”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(85), 199-213. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1331159>
- OLRIK, A. (2003). “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* (Yay. Haz.: M. Öcal Oğuz vd.). Ankara: Geleneksel Yayınları, 177-189

- ORTA, N. (2024). “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Yapay Zekâ, Veri Bilimi ve Makine Öğrenmesinden Yararlanma”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (38), 748-777. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1439731>
- ÖZDEMİR, N. (2023). “Gelenek Bilgesi Atadan Yapay Zekâya”. *Culture Academy*, 3(1), 1-23.
- ÖZTEMEL, E. (2020). “Yapay Zekâ ve İnsanlığın Geleceği”. *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği*. 95-112. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi
- ÖZTÜRKMEN, A. (2006). *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları
- RABUNAL DOPICO, J. R., vd. (2009). *Encyclopedia of artificial intelligence*. USA: IGI Global.
- TURING, A. M. (1950) “Computing Machinery and Intelligence”. *Mind*, 49: 433-460
- WOOLDRIDGE, M. (2022). *Bilinçli Makinelere Giden Yol / Yapay Zekânın Dünü, Bugünü, Yarını*. (Çev. Ö. Çelik). İstanbul: Metis Yayınları.

İnternet Kaynakları

- URL-1:https://www.newsminimalist.com/articles/anthropic-ceo-predicts-artificial-general-intelligence-could-arrive-by-2026-or-2027-37e4f7f1?utm_source=chatgpt.com (Erişim: 23.03.2025)
- URL-2:<https://www.nextbigfuture.com/2023/11/experts-predict-artificial-general-intelligence-july-2025-to-2031.html>(Erişim: 23.03.2025)
- URL-3:https://ai.infinitive.com/the-singularity-is-near-20-experts-predict-the-date-of-artificial-general-intelligence-agi/?utm_source=chatgpt.com (Erişim: 23.03.2025)
- URL-4:<https://chatgpt.com/c/67e2714a-1440-8003-b31b-b116fb23cba7> (Erişim: 25.03.2025)
- URL-5:<https://chatgpt.com/c/67e3c9a5-d0ac-8003-bfc8-06dd283d29de> (Erişim: 23.03.2025)
- URL-6:<https://chatgpt.com/c/67e3c9a5-d0ac-8003-bfc8-06dd283d29de> (Erişim: 23.03.2025)